

5. סרבנות בתקופת האינתיפאדה השנייה: שלושה מקרי בוחן

מטרת הפרק היא להציג שלושה מקרי מבחן של סרבנות מצפון מטעמי פציפיזם ומטעמים סלקטיביים. הפרק יתאר את טענת הסרבן בנוגע לסירובו לשרת בצבא, והן את טענת הצבא כיצד זה התנגד לפעילות הסרבנות של הפרט. הפרק יתאר את הדילמות הגלומות במסגרת הסרבנות, כדוגמת התפיסות המוסריות של הסרבן, מול הצרכים של הצבא לשמור על ביטחון המדינה ולמנוע מעשי סרבנות שיקשו על פעילות הצבא. הפרק ילווה באזכורים של חוקים, טענות הצדדים, ציטוטים, ופסק הדין מתוך כוונה להבין את מהות סרבנות המצפון של המועמדים לשירות צבאי, ואת אופן התנהלותו של הצבא בתקופה של מתיחות ביטחונית חריפה – האינתיפאדה השנייה.

מקרה מבחן: בג"ץ 1026/02 אמיר מלנקי נ' שר הביטחון, 25/10/2004

מקרה המבחן מתמקד בסרבנותו של אמיר מלנקי שהגדיר את עצמו באופן מפורש וברור כפציפיסט המשקף את אורח חייו כטבעוני. בעת גיוסו בשנת 2000 זה סירב פקודה להתחיל בתהליך שרשרת החיול וביקש לפטור אותו מהצבא מטעמי סרבנות מצפון פציפיסטית. בהתאם להצהרתו, זה הופנה לוועדת המצפון של משרד הביטחון וביקש לפטור אותו מהשירות הצבאי בכלל שכן המערכת הצבאית בכללותה איננה עומדת בעקרונותיו הפציפיסטיים. וועדת המצפון ניסתה לשמור את מלניקי במערכת הצבאי והן לאתגר את אמונתו בכך שזאת הציעה לו להחליף את השירות הצבאי, בשירות במחלקת סיעוד של בית חולים אזרחי, מבלי שיחויב לעבור הכשרה צבאית ולא יישא נשק. עם זאת הוא יקבל מספר אישי. גם כאן סירב מלנקי להצעת הצבא משום שהדבר היה כרוח בהשתלבות במערכת הצבאית כולל קבלת מספר אישי. לטענתו של מלנקי, זה איננו מוכן לקחת חלק, ולו זניח, בצבא מעצם היותו פציפיסט (בג"ץ 1026/02 : 59).

מתוך כך החליטה ועדת המצפון לדחות את טענתו של מלנקי בעיקר מפאת ערך השוויון הנשיאה בנטל של השירות הצבאי. עם זאת חרף הצהרתו של מלנקי לסרב לקחת חלק בכל צורה שהיא בשירות הצבאי, וועדת המצפון עדיין התעקשה כי היה מדובר בסרבנות ממניעים סלקטיביים בעיקר בהתבסס על מכתב אותו שלח מלנקי לראש הממשלה בשנת 2001. במכתב זה הביעה מלנקי מחאה על מדיניות ישראל האלימה כלפי הפלסטינים ובעודו טוען כי אין לו כוונה לקחת חלק במדיניות זו. מתוך כך ועדת המצפון ציינה כי: "יתר על כן, ולמעלה מן הנדרש, מבקשת הוועדה לציין כי התרשמה שסירובו של המלש"ב (מועמד לשירות ביטחון) לשרת שירות צבאי בשורות צבא הגנה לישראל מושתת בעיקרו על טעמי 'סרבנות סלקטיבית', הנוגעת לסכסוך הקיים בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלשתינאית. כן מן הראוי לציין כי עמדתו של המלש"ב בכל הנוגע לסרבנות מוחלטת ('פציפיזם') הייתה מסויגת, בכל הנוגע לשימוש בכוח להגנה עצמית". בהתאם לכך פנה מלנקי לבג"ץ בכדי שיכריע בסוגייתו (בג"ץ 1026/02 : 59, 63).

בג"ץ נידרש להתמודד עם מספר טענות: טענתו של מלנקי בכך שהוא פציפיסט ואיננו מוכן לקחת חלק בשום מערכת צבאית, אל מול טענת הצבא בכך שמלנקי רמז על סרבנות סלקטיבית והוא תומך בשימוש בכוח להגנה עצמית. במסגרת המשפט טענת הצבא הייתה כי החלופה שהוצעה למלנקי איננה פוגעת בתפיסתו הפציפיסטית שכן הוא איננו ילבש מדים, לא יישא נשק ולא יהיה כפוף ליחידה צבאית, אך כן יהיה רשום במערכות המחשב של הצבא. לטענת הצבא מלנקי לא ידע להסביר כיצד חלופה זו איננה מתיישבת עם השקפת עולמו הפציפיסטית. עם זאת מלנקי ציין במפורש כי הוא איננו יכול לקחת – גם אם חלק זניח וקטן, במערכת הצבאית שכן הוא רואה במערכת זו אלימה ביסודה. בכל הקשור לטענת הצבא כי מדובר בסרבנות סלקטיבית משום שזה האחד התנגד לפעילות הצבא בשטחים, מלנקי טען כי עדיין מדובר בתפיסה פציפיסטית שכן הצבא הפעיל כוח צבאי אלים נגד הפלסטינים – כוח צבאי שאותו הוא מגנה באשר הוא.

בכל הנוגע לטענה כי מלנקי מוכן לקבל בהסכמה את השימוש בכוח להגנה עצמית. זה האחד טען כי לכל אדם ישנה הזכות לחיים ומתוך כך הזכות להגנה עצמית. לכן שימוש בכוח להגנה עצמית איננו גורע בהשקפתו הפציפיסטית (בג"ץ 1026/02 : 60).

בסופו של דבר מלנקי טוען כי הוא עומד בכלל הקריטריונים של סעיף 36 לחוק שירות בטחון המאפשר פטור משירות צבאי על מניעי סרבנות פציפיסטיים: "שר הביטחון רשאי בצו, אם ראה לעשות כן מטעמים הקשורים בהיקף הכוחות הסדירים או כוחות המילואים של צבא-הגנה לישראל, או מטעמים הקשורים בצרכי החינוך, ההתיישבות הביטחונית או המשק הלאומי, או מטעמי משפחה או מטעמים אחרים." המושג "טעמים אחרים" עונה לשיטתו של מלנקי לעיקרון הפציפיזם. מצד שני בית המשפט ציין כי מדינת ישראל נדרשת להתמודד עם אתגרים ביטחוניים מיוחדים העומדים מול מדינת מיום הקמתה: "אין לתת יד לגישה לפיה רק מעטים ישאו בעול השירות, יתרמו ממיטב שנותיהם ואף יסכנו את חייהם, שעה שאחרים ימצאו דרכי מילוט שלא לשאת בנטל. שיקול נוסף שראוי להתחשב בו הוא עניין ביטחון המדינה והסדר הציבורי. צבא ההגנה לישראל תפקידו להגן על מדינת ישראל, השרויה בעימות קיומי מתמיד, ועל-כן אין מנוס מהצבת גדרים מחמירים למתן פטור משירות חובה (...). שאם לא כן, הסדר החברתי ושלטון החוק עלולים להתערער, ואת מקומו של ההליך הדמוקרטי עלולה לתפוס האנרכיה" (בג"ץ 1026/02 : 61).

בית המשפט קבע כי במקרה של מלנקי ישנו שילוב של סרבנות מצפון ממניעים פציפיסטיים כנים לצד סרבנות סלקטיבית, ומסקנה זו התקבלה גם על ידי ועדת המצפון, ומתוך כך הפתרון שהציע משרד הביטחון עשוי להיות ראוי בהתייחס לכך שישנו איזון בין הצרכים של מלנקי לבין צרכי המדינה: "בעניין הקונקרטי, הוועדה הגיעה למסקנה, כי מלבד טעמי הסרבנות הסלקטיבית, קיימים לעותר גם טעמים מצפוניים אחרים, ברמה מסוימת (...). כלומר, אף כי קיימת הכרה בקשיים המצפוניים העומדים בפני העותר לנוכח ייעודו לשירות בטחון – קשיים שהם מעבר לסרבנות סלקטיבית גרדא – לא עלה בידי העותר לשכנע את הגורמים המוסמכים כי אין בידו לשרת ולו שירות חלופי כפי שהוצע לו. פעמיים זומן העותר בפני הוועדה, ובשתי הפעמים סברו כל חברה, לרבות הנציג האזרחי החבר בוועדה, כי יש לבוא לקראת העותר ולהתחשב בקול מצפוניו, אך בד בבד להימנע משחרורו המוחלט משירות. בית המשפט העלה ביקורת כלפי מלנקי בכך שזה סירב להצעת הוועדה משום שפרטיו האישיים ימשיכו להופיע במחשב הצבאי – כפי שהם מופיעים כבר כעת. למלנקי הוצעה חלופה המנתקת את עצמה לחלוטין מהמערכת הצבאי, כאשר אפילו לא תונפק למלנקי דיסקיט. אולם מלנקי סירב להצעה זו משום שפרטיו האישיים – שכבר מופיעים במחשבים הצבאיים ימשיכו להופיע גם לאחר שזה יצטרף לשירות האזרחי בבית החולים. בית המשפט סבר כי החלטתו של מלנקי איננה מידתית, וגם אם יקבל פטור מלא משירות צבאי הרי ששמו ופרטיו ימשיכו להופיע במחשבים הצבאיים. מתוך כך דחו השופטים את העתירה והחזירו את הטיפול לסמכותו של הצבא (בג"ץ 1026/02 : 64-65).

סיכום מקרה המבחן של מלנקי הכירה באופן חלקי בעמדתו של מלנקי בכך שהוא סרבן מצפון מטעמים פציפיסטיים, אך הוועדה עשתה שימוש גם במכתב אותו שלח מלנקי לראש שהממשלה